

СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ESTABLISHMENT OF PRIVATE INTERNATIONAL LAW OF THE EUROPEAN UNION

Логойко О.О., студентка I курсу магістратури факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Не можна не помітити, що останніми роками в Україні різко зріс інтерес до міжнародного приватного права. Напевно, жодна з інших галузей юридичної науки не може зрівнятися з міжнародним правом за темпами збільшення кількості розробок і публікацій. Якщо врахувати, що це десять років тому зазначеною проблематикою в Україні фактично ніхто всерйоз не займався, ця тенденція є надто обнадійливою.

У той самий час, на жаль, більшість опублікованих робіт має або суто прикладної, або навчально-методичний характер. Загальнотеоретичні дослідження з міжнародно-приватноправової проблематики нині, на жаль, ведуться слабо.

Водночас не викликає сумнівів, що ефективна законодавча база та результативна правозастосовча діяльність можуть мати місце лише тоді, коли вдосконалюється науковий підхід до галузевого регулювання. Одним із методів удосконалення національної системи міжнародного приватного права є вивчення досвіду інших країн.

Міжнародне приватне право Європейського Союзу виступає одним із найбільш значущих інструментів регулювання приватно-правових відносин із наявним у ньому «іноземним елементом». Суттєвий вплив міжнародного приватного права на інтеграційні процеси в ЄС важко переоцінити, особливо враховуючи той факт, що їх кінцевою метою є становлення єдиного європейського внутрішнього ринку за допомогою забезпечення вільного руху осіб, товарів, послуг та капіталів на всій території ЄС. Однак, міжнародне приватне право ЄС, незважаючи на свою очевидну значимість, є лише елементом приватно-правового механізму регулювання ділового та цивільного обороту.

Враховуючи євроінтеграційний курс розвитку України, доцільно розглянути проблеми міжнародного приватного права, з якими зіткнулися ЄС в контексті зусиль, що робляться з розробки так званого «європейського приватного права». У зв'язку з цим, а також через необхідність розуміння характеру та особливостей норм, що мають бути імplementовані в українське законодавство, необхідно розглянути історію цього питання для кращого розуміння передумов, що стали стимулом для постановки цього складного завдання та з якими перешкодами ЄС, а нині і Україна, стикається на шляху її впровадження та подальшої реалізації.

У цій статті послідовно досліджено етапи зародження та розвитку міжнародного приватного права ЄС та приватного права в цілому. Також проаналізовано питання формування європейського права, в основу якого закладено рецепцію римського приватного права, та вплив на нього канонічного та місцевого звичаєвого права.

Ключові слова: міжнародне приватне право, розвиток міжнародного приватного права, становлення міжнародного приватного права, міжнародне приватне право ЄС.

One cannot fail to notice that in recent years, interest in private international law has grown dramatically in Ukraine. Probably, none of the other branches of legal science can compare with international law in terms of the rate of increase in the number of developments and publications. If we take into account that even ten years ago, no one in Ukraine seriously dealt with this problem, this trend is very encouraging.

At the same time, unfortunately, most of the published works are either purely applied or educational and methodological in nature. Unfortunately, general theoretical research on international private law issues is currently poorly conducted.

At the same time, there is no doubt that an effective legislative framework and effective law enforcement activities can take place only when the scientific approach to industry regulation is improved. One of the methods of improving the national system of private international law is to study the experience of other countries.

The private international law of the European Union is one of the most significant instruments for regulating private-law relations with a 'foreign element' present in it. Private international law had the significant impact on integration processes on the territory of the EU, especially considering that one of the EU's ultimate goals is the formation of a single European internal market by ensuring the free movement of persons, goods, services and capital throughout its territory.

However, the private international law of the EU, despite its obvious importance, is only an element of the private legal mechanism for regulating business and civil turnover within EU. Considering Ukraine's focus on European integration it will be relevant to consider the problems of international private law that the EU had to face in the context of the efforts made to develop the so-called 'European private law.'

In this regard, as well as due to the need to understand the nature and features of the enacted law passed by Ukrainian legislator, it is necessary to study the history of this issue for better understanding the prerequisites, which served as an incentive for setting this difficult task and with what obstacles and difficulties the EU (and currently Ukraine) faced in its implementation.

This article analyses the origins and development of private international law in general and EU's private international law particularly. Also we examined the issues of the formation of European law, which is based on the reception of Roman private law, and the influence of Canon and local customary law on it.

Key words: private international law, development of private international law, development of private international law, private international law of the EU.

Постановка проблеми. Розвиток правових механізмів, що регулюють правовідносини за участю іноземного елемента у контексті західноєвропейської інтеграції, йшов послідовно через розвиток судової практики застосування первинного права Європейського Союзу (далі – ЄС); гармонізацію національних законів країн-членів та формування вторинного права; створення єдиних систем захисту порушених прав у межах європейського приватного права.

Зважаючи на євроінтеграційний вектор України, вкрай важливим завданням є детальне дослідження історії виникнення та сучасного стану розвитку міжнародного приватного права Європейського Союзу.

Стан наукового дослідження проблеми. Різні аспекти та проблеми виникнення та розвитку міжнарод-

ного приватного права ЄС у своїх наукових працях досліджували Б. Майкл, П. Стоун, М. Фрауденталь, Н. Юркова, М. Богуславський, В. Балдинюк, І. Мироненко, С. Кузьменко та інші. Однак низка проблем так і лишилася невирішеною.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомим є те, що правові системи сучасних західноєвропейських держав є результатом багатовікового історичного процесу, що супроводжувався взаємопроникненням культур різних народів, які населяли Західну Європу.

При всій різноманітності та їх корінних відмінностях, ці правові системи мають спільне коріння — римське право, кодифіковане за правління Юстиніана у VI ст., та канонічне право католицької церкви. Феномен сприй-

няття Західною Європою римського та канонічного права історики називають «рецепцією римського права». Її початок традиційно відносять до XII ст., коли почали виникати правові школи та університети, які почали вивчати, систематизувати та науково обробляти римське та канонічне право як предмета «обох прав» (*utrumque ius*). Саме з XII ст. «обидва права» набувають загальноєвропейського поширення як універсальний правопорядок.

Традиційно, історики європейського права виокремлюють три етапи освоєння Зведення Юстиніана європейською юридичною думкою та позитивним правом. Ці етапи відрізняються один від одного з погляду як підходів, так і методології: в XII–XIII ст. – глосатори, в XIV–XV ст. – коментатори («постглосатори», як їх продовжують називати деякі історики права), у XVI–XVII ст. – гуманісти. Ми детально зупинимось саме на першому етапі, який започаткував процес виникнення та розвитку європейського міжнародного приватного права.

Інтерес до вивчення права призвів до створення чотирьох центрів юридичного викладання – в Провансі, Ломбардії, Равенні та Болоньї. Остання сформувана у Болонському університеті (болонська школа права) здобула всесвітню популярність завдяки новаторському підходу глосаторів до дослідження та викладання *Corpus Iuris Civilis* (Зведення Юстиніана).

Болонський університет був першим європейським університетом. Від інших найстаріших університетів Європи він відрізнявся тим, що не був створений спеціальним актом церковної чи міської влади, а виник певною мірою стихійно завдяки потребам студентів-юристів у самостійній організації для здобуття якісної освіти та визнаної повсюдно кваліфікації. Університетська корпорація включала лише студентів. Професори складали окрему колегію. На якийсь час Болонський університет став моделлю, прообразом середньовічного університету, який керувався студентами та наймав професорів для їхнього навчання. Хоча в університеті були й інші факультети (теологічний та медичний), безперечно пальма першості належала факультетам цивільного та канонічного права. Їх вплив зростає протягом XII ст., і зрештою вони злилися [1, с. 23–24].

Глосатори здійснили переворот у юриспруденції. По-перше, саме завдяки їм відбулося відокремлення юридичної науки від практики. Вони викладали римське право виключно як наукову дисципліну. По-друге, ними було зроблено перший крок на шляху відокремлення права від етики. Традиційно, згідно з поглядами Ісидора Севільського, вважалося, що право пов'язано з поведінкою людини і тому має розглядатись як частина етики. Глосатори ж вважали, що це може бути справедливим лише щодо змісту правових норм. З погляду тлумачення текстів, право це частина логіки. У своїх поглядах вони спиралися передусім на схоластичні методи викладання на той час [2, с. 133].

У XII ст. зросла потреба у загальних процесуальних нормах. Однією з основних причин було те, що традиційний для того періоду метод доказів за допомогою ордалій, перестав відповідати духу часу. Глосатори зробили перші кроки для вирішення цієї проблеми. Вони збирали тексти *Corpus Iuris Civilis* і порівнювали їх із процесуальними нормами канонів та декреталій. Подібні збірки уривків із текстів римського та канонічного права отримали назву «судових порядків» (*ordines iudicarii*).

Справжній переворот у цій галузі зробив болонський глосатор Дж. Бассіан. Він написав невеликий твір про судовий порядок (*libellus de ordine iudiciorum*). Там він спробував з'ясувати суть цивільного позову та шляхи його уникнення. Свої міркування Бассіан супроводжував практичними прикладами. Його робота фактично започаткувала літературу про процесуальне право і відразу знайшла своє застосування.

Свій найвищий вираз процесуальне право Середньовіччя знайшло у «Судовому зерцалі» (*Speculum iudiciale*) клірика та каноніста з Провансу Гійома Дюрана (*Guilelmus Durantis*). У «Дзерцалі» давався детальний науковий огляд процесуального права на той час. Цей трактат гідно вінчав століття стрімкого інтелектуального піднесення юридичної думки і довго залишався авторитетним джерелом процесуального права.

У сфері договірної права глосатори зробили суттєвий внесок у розвиток цивільно-правової доктрини. Сформувавши три такі положення, вони заклали основи сучасної теорії загального договірної права:

- можливість реалізації позовного захисту та обов'язковості усіх видів договорів, включаючи неформальні;
- визнання морально-етичного аспекту змісту шляхом запровадження принципу пропорційної оплати за належне виконання договірних зобов'язань (так званий принцип еквівалентності);
- визнання принципу вірності договору, який завдяки доктрині природного права XVII ст. трансформувався у загальний принцип *pacta sunt servanda* («договори повинні виконуватися») та став аксіомою договірної права.

Симбіоз канонічного та середньовічного римського права завдяки транскордонному характеру обох систем, їх науковій обробці та систематизації в університетах дозволив закласти основу для формування загального, єдиного та відповідного духу часу правопорядку, який отримав назву *ius commune*.

На початку XIII в. юриспруденція виробила низку основних положень щодо судочинства. Зокрема, було вирішено питання щодо способів та порядку охорони суб'єктивних прав, про форми позовів, про заперечення відповідача на доводи позивача тощо [3, с. 102–104].

Таким чином, уніфікації міжнародного права в Європейському Союзі передували тривалий період розвитку, зближення законодавства, інтеграції правових систем. Держави довгий час вдосконалювали систему адміністративного регулювання своїх економік задля досягнення спільних цілей.

В основі інтеграції європейських держав лежить Договір про заснування Європейського економічного співтовариства від 25 березня 1957 (набрав чинності 1 січня 1958). Фундаментом економічного співробітництва стало створення митного союзу, який охоплював усю торгівлю товарами та передбачав заборону встановлення імпорتنних та експортних мит і зборів, кількісних обмежень у торговельних відносинах між державами-членами, гарантував вільне пересування трудящих, надання послуг та здійснення розрахунків. Фактично, Договір створив необхідні умови для проведення спільної торгової політики та формування єдиного загальноєвропейського ринку. Поступово інтеграція економіки залучала у цей процес та інші сфери життя: політичну, соціальну, культурну, інформаційну. Етапи розвитку регіональної міжнародної організації від Економічного Співтовариства до Європейського Союзу знайшли відображення в Єдиному європейському акті 1986 р. (набув чинності 1 липня 1987 р.), Договорі про Європейський Союз 1992 р. (набув чинності 1 листопада 1993 р.), Амстердамському договорі, що змінює Договір про Європейський Союз, договори, що засновують Європейські співтовариства, та деякі пов'язані з ними акти 1997 р. (набрав чинності 1 травня 1999 р.), Лісабонському договорі, що змінює Договір про Європейський Союз та Договір про заснування Європейського Співтовариства 2007 р. (набув чинності 1 грудня 2009 р.) [4, с. 141–142].

На сьогоднішній день основними актами міжнародного приватного права ЄС є: Регламент Ради ЄС від 22.12.2000 р. «Про визнання та примусове виконання судових рішень щодо цивільних та комерційних спорів» (Брюссельський регламент), Регламент Європейського парламенту та Ради

ЄС від 17.08. р. «Про право, застосовне до договірних зобов'язань» (відомий як «Рим I», або «перший римський регламент»), Регламент Європейського парламенту та Ради ЄС від 11.07.2008 р. «Про право, застосовне до позадоговірних зобов'язань» (відомий як «Рим 2», або «другий римський регламент») [5].

Проведене у даній статті дослідження дає можливість стверджувати, що процеси адаптації національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу

у галузі міжнародного приватного права є об'єктивно необхідними. При цьому, адаптація національного законодавства України до законодавства Європейського Союзу – тривалий і багатоетапний процес, заснований на імplementації ряду міжнародних договорів, базисом для яких є Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом. Таким чином, подальше дослідження особливостей міжнародного приватного права ЄС є вкрай важливим з огляду на подальшу інтеграцію України до складу ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lando O., Beale H. Principles of European Contract Law. Part I i II. The Hague, 2009.
2. Lando O., Beale H. (ed.) Principles of European Contract Law. Part 1: Performance. Non-performance and Remedies. Dordrecht, 2005.
3. Lando O., Clive E., Prüm A., Zimmermann R. Principles of European Contract Law. Part III. Kluwer Law International, 2013.
4. Білоусова О. В. Джерела правового регулювання у рамках Європейського Союзу: уніфікація міжнародного приватного права. Журнал зарубіжного законодавства та порівняльного правознавства. 2021. № 6. С. 140–145.
5. Principles of European Contract Law. Prepared by the Commission on European Contract Law. URL: <http://www.cbs.dk>